

УДК 94

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.10>

ВОЛИНСЬКІ «ПРОСВІТИ» І РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНОГО МИСТЕЦТВА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Тичина Іван,

аспірант кафедри історії України
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-2536-0240

Тичина Ірина,

старший викладач кафедри спеціальної мовної підготовки
Військового інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У запропонованій статті аналізується діяльність «Просвіт» Західної Волині у напрямку розвитку та популяризації національного музично-драматичного мистецтва у міжвоєнні десятиліття.

«Просвіта» як національна громадсько-культурна організація була започаткована 1868 року у Галичині, а уроки Першої світової війни її ідеї поширюються на Західній Волині. Саме на завершальному етапі перші просвітянські осередки виникають на Волині, однак, на відміну від Галичини, волинські «Просвіти» не змогли утворити єдиного об'єднаного центру і розвивалися як окремі осередки. Головною метою «Просвіт» була консолідація української спільноти навколо національної ідеї, культурно-науковий розвиток та піднесення національної свідомості українського народу. Одним із напрямків, за яким активно працювали волинські «Просвіти» був розвиток хорового, музичного та театрального мистецтва. Саме через цей вид діяльності волинським «Просвітам» вдалося залучити до сфери свого впливу тисячі волинських українців.

Уже за кілька років після заснування, у першій половині 20-х років ХХ століття, «Просвіти» стають одними із головних осередків національного-культурного життя місцевих українців. Своє завдання «Просвіти» вбачають у піднесенні національної самосвідомості українського населення Волині. Доволі швидко просвітянство набуває все більшої популярності, усе нові та нові осередки утворюються у містечках і селах Волині, і, практично кожен із осередків створює власний хор, театральний гурток. Завдяки «Просвітам» широкі народні маси ознайомлюються із творчістю видатних українських драматургів та композиторів, залучаються до культурного життя краю.

Однак, із самого початку діяльності просвітянських організацій на Волині польська адміністрація поставила-ся до «Просвіт» з пересторогою, чинила всілякі перешкоди для їхнього розвитку, відмовлялася реєструвати статути, накладала заборони на певні види діяльності, наприклад на проведення театральних вистав та концертів, діяльність бібліотек, розвиток шкільництва при «Просвітах», тощо.

Ключові слова: «Просвіти», Волинь, музично-драматичне мистецтво, волинський театр, хрові та аматорські колективи, культурне зростання, міжвоєнний період.

Tychyna Ivan, Tychyna Iryna. Volyn "enlightenments" and development of music and dramatic art in the interwar period

The proposed article analyzes the activities of "Enlightenment" in Western Volhynia in the direction of development and promotion of national music and drama in the interwar decade.

Enlightenment as a national public and cultural organization was founded in 1868 in Galicia, and during the First World War its ideas spread to Western Volhynia. It was at the final stage that the first enlightenment centers appeared in Volhynia, but, unlike in Galicia, the Volyn Enlightenment failed to form a single unifying center and developed as separate centers. The main goal of "Enlightenment" was the consolidation of the Ukrainian community around the national idea, cultural and scientific development and raising the national consciousness of the Ukrainian people. One of the areas in which the Volyn "Enlightenment" actively worked was the development of choral, musical and theatrical art. It is through this type of activity that Volyn's Prosvita managed to attract thousands of Volyn Ukrainians to its sphere of influence.

Several years after its founding, in the first half of the 1920s, the Enlightenment became one of the main centers of national and cultural life of local Ukrainians. Enlightenment sees its task in raising the national self-consciousness of the Ukrainian population of Volyn. Enlightenment is rapidly gaining popularity, more and more centers are being formed in the towns and villages of Volyn, and almost every center is creating its own choir, theater group. Thanks to "Enlightenment" the broad masses get acquainted with the works of prominent Ukrainian playwrights and composers, are involved in the cultural life of the region.

However, from the very beginning of the activities of educational organizations in Volyn, the Polish administration was wary of Prosvit, hindered their development, refused to register statutes, banned certain activities, such as theater performances and concerts, libraries, development of schooling at "Enlightenment", etc.

Key words: "Enlightenment", Volyn, music and drama, Volyn theater, choirs and amateur groups, cultural growth, interwar period.

Після появи на Волині перших осередків «Просвіти» популярність цієї національного громадської організації стрімко зростає. Причинами цього був національний дух, який панував серед членів цієї організації. І це не дивно, адже «Просвіти» проводили велику роботу щодо створення та організації діяльності мистецьких колективів – музичних, театральних, художніх, хореографічних. Їх праця сприяла збереженню та збагаченню національних традицій, заклала фундамент подальшого культурного розвитку краю. У вирішенні тих чи інших соціальних проблем громадськості Товариство активно використовувало будь-яку можливість масових зібрань, сходи, збори, концерти та вистави, традиційні вечорниці, церковні відправи, народні забави (наприклад Різдвяні свята). Дослідження діяльності волинських «Просвіт» міжвоєнного періоду є надзвичайно важливим та актуальним, оскільки саме ця організація долучилася до формування української національної ідеї та збереження традицій українського народу.

Над окремим дослідженням культурно-мистецької діяльності волинських «Просвіт» ніхто із дослідників досі не працював, проте музично-драматичне мистецтво при волинських просвітах фрагментарно розглядалося волинськими істориками. Зокрема Л. Стрільчук та Я. Ярош у одній із наукових статей, що опублікована у 2021 році та присвячена діяльності волинських «Просвіт» у міжвоєнний період, побіжно аналізували дану наукову проблему [10]. Більш широко культурно-мистецьку діяльність Луцької повітової «Просвіти» досліджувала М. Філіпович у своїй монографії «Луцька «Просвіта» 1918–1935 років» [8] та В. Притулюк у статті «Роль Товариства «Просвіта» у розвитку музично-драматичного мистецтва на Волині у міжвоєнний період» [2]. Театральне мистецтво Волині у міжвоєнний період, а разом із цим і діяльність театральних гуртків при «Просвіті» вивчала у своїх працях С. Степанюк [3; 4].

«Просвіта» як національна громадсько-культурна організація була започаткована 1868 року у Галичині, а у роки Першої світової війни її ідеї поширюються на Волині Українськими Січовими Стрільцями і у цей час утворюються перші просвітнянські осередки [10, с. 131]. Відомо, що головними цілями «Просвіти» були: консолідація української спільноти навколо національної ідеї, культурно-науковий розвиток українців та піднесення національної свідомості українського народу. Одним із найпопулярніших напрямків діяльності «Просвіти» на Волині стало хорове, музичне та театральне мистецтво [6, с. 118]. Саме через нього «Просвіта» ставала ближчою до народних мас, залучаючи їх до театральних гуртків, народних та церковних хорів, створюючи народні оркестри, тощо.

Керівництво «Просвіти» вважало, що саме через масові зібрання, концерти, урочисті академії та вистави, організовуючи традиційні вечорниці, театральні вистави, церковні відправи, народні забави (наприклад Різдвяні свята), вшанування пам'яті видатних українських митців та політичних діячів, наприклад, Т. Шевченка, І. Франка, С. Петлюри, Лесі Українки, можна як найкраще популяризувати національну культуру та прилучити до «Просвіт» усе більше нових членів. Серед міських жителів та селян концерти та театралізовані дійства були найбільш популярними і збирали навколо себе велику кількість поціновувачів, таким чином, стаючи усе масовішою культурою.

Якраз на період становлення та розвитку просвітницького руху на Волині, на першу половину 20-х років ХХ століття, припадає доволі складний період, насичений цілою низкою різноманітних подій у суспільно-політичному житті, які тією чи іншою мірою впливали на культурний рівень краю: чи то гострі суперечності із новоутвердженою владою, трагічні події війни та повоеєня, деформації економічного, соціального та національного характеру. А тому національно-визвольні настрої особливо проявилися в середовищі національної інтелігенції, найбільш опозиційно налаштованої проти асиміляторського режиму [2, с. 105].

Усвідомлюючи той факт, що культурно-мистецькі заходи дозволяють охопити своїм впливом широкі маси населення, волинські «Просвіти» із перших днів свого існування важливе значення надавали цій галузі діяльності [10, с. 134]. Міські та повітові «Просвіти» вели постійну кропітку роботу щодо створення та підтримки діяльності мистецьких колективів – музичних, театральних, хорових, хореографічних, художніх. Такі колективи створювалися при «Просвітах», або церковних парафіях, рідше при школах. Діяльність таких колективів сприяла збереженню та збагаченню національних традицій, заклала фундамент подальшого культурного розвитку Волині.

Цілеспрямовано й наполегливо залучаючи до справи національного відродження мешканців села, волинські «Просвіти» утворили широку, розгалужену мережу гуртків за уподобаннями. Одну із найважливіших ролей у цій справі відігравали вечори та концерти, котрі вимагали значної попередньої підготовки. Аналіз програм та сценаріїв усіх цих заходів засвідчують, що мистецька діяльність волинських «Просвіт» була доволі багатогранною. У цьому сенсі, слід виділити хоровий спів, до якого, за свідченням очевидців, залучалися люди різного віку – від наймолодших до літніх. Часто просвітняни виступали під час богослужінь, панахид; були випадки, коли філії самі організовували церковні хори [8, с. 116]. Загалом

просвітянські колективи в переважній більшості виникали на основі місцевих церковних хорів і великою мірою сприяли українізації церкви, зближенню двох музичних сфер – церковної та світської [7, с. 385].

Як стверджує М. Філіпович, дослідниця Луцької повітової «Просвіти», вже на початку 20-х років ХХ століття при деяких філіях «Просвіти» виникають струнні оркестри. Формувалися вони з окремих умільців гри на традиційних струнно-смичкових і народних інструментах: скрипці, балалайці, мандоліні, домбрі. Репертуар оркестрів також відзначався різноманітністю. Це музика Д. Верді, М. Левицького, М. Леонтовича, М. Лисенка, П. Ніщинського, М. Тележинського, Й. Штрауса, П. Чайковського та ін. Окремі з них виступали у спільних концертах, разом із хором, деякі, у складі яких були більш підготовлені музиканти, займалися самостійною концертною діяльністю. Тепло сприймалися слухачами і виступи струнного оркестру семінаристів Волинської духовної семінарії під керівництвом А. Коломійця, які брали активну участь у багатьох заходах Луцької «Просвіти» [8, с. 121]. Так було, наприклад, 16 лютого 1926 року, коли на благодійному вечорі на користь незаможних студентів оркестр виступив із власною програмою, виконавши попури з українських пісень на «Весняну пісню» О. Бларамберга, «Озеро спить» В. Пфейля, «Баладу» А. Рубінштейна і засвідчивши, тим самим, свій досить високий професіоналізм.

Проте музичне життя Волині не обмежувалося тільки колективними формами. Культурно-мистецькі осередки виховали чимало відомих музикантів, які своїми сольними виступами в оркестровому супроводі створювали власні індивідуальні концертні програми. Перші успіхи в цій мистецькій справі пов'язані з виступами місцевих просвітянських солістів-бандуристів Г. Білогубової, М. Левицького, К. Місевича, Д. Щербини та інших [9, с. 83].

Про досить високий рівень хореографічної культури свідчить, наприклад, поширена на Волині у міжвоєнний період, практика інсценізації народних пісень, котрі у спільному театральній-хореографічно-хоровому виконанні були настільки популярними, що врешті виникла необхідність проведення відповідних підготовчих курсів [8, с. 123]. Багата й різноманітна музично-пісенна творчість Волині була цілющою криницею, живим джерелом творчого натхнення для митців краю, а волинські «Просвіти» широко використовували цей улюблений волинянами вид музичної творчості на різноманітних концертах та тематичних вечорах [2, с. 106].

Окремою яскравою сторінкою у діяльності волинських «Просвіт» став розвиток аматорського просвітянського театру. Саме театральній-аматорській діяльності стала одним із найбільш поширених та важливих напрямів роботи «Просвіт». Це обумовлювалося тим, що театральне мистецтво було найбільш доступним та популярним засобом національно-громадського та морального виховання [6, с. 215]. До того ж воно сприяло поліпшенню матеріального становища просвітянських осередків. У звіті Воютинської філії зазначалось: «Аматорські вистави, як і раніше, відіграють видну роль в житті філії і як засіб освітньо-виховний, і як розвага, і як єдиний фонд» [4, с. 74].

Близько половини просвітянських осередків мали свої аматорські гуртки. Розвиток театральній справи залежав від багатьох чинників: наявності приміщення, костюмів та декорацій, а особливо – від ставлення до них адміністративної влади. На 1 липня 1928 року у філіях Луцької «Просвіти» їх нараховувалося 42 [2, с. 105].

Театральній справою займалися дійсно аматори – люди, які поєднували свої основні заняття з роботою в гуртках. Так, у с. Крупа гурток «Сільського господаря», що діяв при місцевій філії «Просвіти», ставив і п'єси, одна з яких відбулася 12 липня 1931 року – комедія І. Франка на три дії «Учитель». Прибуток від вистави мав піти на поповнення бібліотеки гуртка [3, с. 323].

Найбільші театральні гуртки були в селах Воютин, Жидичин, Колки та м. Торчині. Театральне мистецтво не було байдужим і аматорам с. Баковці Полонківської гміни, які організували гурток. Показували в основному жартівливі вистави, які полюбляло все село («Як ковбаса та чарка, то й минеться сварка», «Чорт – не жінка»). Аматорські гуртки існували також і в селах Боровичі, Гнідава, Годомичі, Крупа, Лаврів, Садів, Хорохорин та інших. У 1925 році поставлено 157 вистав, 1926 року – 33, 1927 року – 156, 1928 року – 238. Отже, кожен аматорський гурток, щороку влаштував 4–6 вистав [8, с. 124].

Репертуар аматорських гуртків насамперед складався з творів українських авторів, народних пісень і танців. Так, у репертуар гуртка в с. Четвертня входили вистави: «Лихо з жінкою, лихо без жінки» – фарс на одну дію М. Омелянця, «На сіножаті» – жарт на одну дію Л. Яновської, «На перші гулі» – жарт на одну дію С. Васильченка, «Мати-наймичка» – драма на чотири дії І. Тогобочного, «Пильнуй своєї хати» – жарт Сучасного, «Зимовий вечір» – етюд М. Старицького, «Сватання на Гончарівці» – оперета Г. Квітки-Основ'яненка та інші. Свої вистави аматори ставили в приміщенні місцевої школи [4, с. 73].

Для керівництва театральній-драматичними секціями при філіях товариства «Просвіта» зосереджувалися кращі сили української інтелігенції, серед яких було чимало талановитих, відомих акторів та режисерів [1, с. 93]. Плідно, хоча й спорадично, працювала музично-драматична секція Луцької

«Просвіти». Її активність у 1920–1922 роках значно поліпшила матеріальне становище Товариства, дала змогу утримувати помешкання та бібліотеку. Режисером був Д. Сідих. Талановито поставлена ним «Наталка-Полтавка» І. Котляревського підштовхнула до активніших дій і сільських аматорів [1, с. 110].

«Так само як і у інших видах народного мистецтва у театралів-аматорів також були свої «лідери» та «фаворити» – вважає М. Філіпович. Так, у 1927 році на Волинь приїхав М. Певний – учень школи С. Садовського, вихованець М. Саксаганського, артист Московського театру, а пізніше Київського державного європейського українського театру. Саме М. Певний у кінці 1928 року очолив організований у Луцьку гурток, у який увійшли артисти-аматори Г. Білогубова, Д. Гонта, М. Лісовик, М. Лісовикова, А. Мирощенко, О. Неділко, Н. Певна, І. Поляков та інші; художнім директором був Ю. Миць, директором хору – О. Колесниченко [8, с. 126–127].

Аматорські гуртки діяли і після офіційного закриття волинських «Просвіт». Наприклад, комедія Л. Яновської «На сіножаті» була поставлена 7 січня 1934 року Торчинською філією «Просвіти». «Надзвичайні артистичні здібності» відзначили глядачі в О. Поліщука, який майстерно грав скупого і дуже хитрого селянина Опанаса. Уже наступного дня, 8 січня, ті ж аматори ставили в просвітянському будинку п'єсу «Горе баб'ям», а на Водохреща, 20 січня, – п'єсу Б. Лепкого «Сотниківна» [8, с. 128].

Як уже йшлося вище, польська влада досить неприхильно ставилася до «Просвіт», що проявилось у ряді заборон: закривалися українські школи, усувалися священники українці із парафій, заборонялися виступи українських хорів та постановка театральних вистав. У 1927 році під найрізноманітнішими приводами, а найчастіше приводом «політичної неблагонадійності» польською владою було закрито десятки повітових осередків «Просвіт». Але, особливої гостроти переслідування просвітянського руху набуло після призначення очільником Волинської воєводської адміністрації Г. Юзевського [6, с. 220].

Новий воєвода сформулював своє бачення «волинської політики», суть якої зводилася до того, щоб шляхом політичної асиміляції українського населення Волині добитися найтіснішої інтеграції цього регіону з Польщею. Даючи загальну оцінку українству Волині, Г. Юзевський приходив до висновку, що загалом воно було придатне для державної асиміляції і схильне до співпраці з поляками. Проте, на переконання Г. Юзевського, український рух на Волині, з огляду на державні інтереси Другої Речі Посполитої, мав одну дуже небезпечну рису – йому був притаманний сильний галицький вплив [10, с. 131]. Саме тому, важливе місце у «волинській програмі» нового воєводи, займала проблема ізоляції Волині від політичних та ідеологічних впливів Східної Галичини. Передбачалось ліквідувати на терені воєводства політичні і громадсько-культурні організації, осередки яких перебували поза межами Волині [5, с. 84–85].

Вважаючи «Просвіти» політичною експозитурою українського націоналізму Галичини, Г. Юзевський повів з ними нещадну боротьбу. Лише у 1928 році було ліквідовано 318 осередків товариства [5, с. 85]. В цьому ж році «Просвіти» змушені були припинити своє існування у Рівненському, Ковельському і Дубнівському повітах, а в наступному – у Володимирському повіті. До середини 30-х років адміністрація Г. Юзевського ліквідувала більшість осередків «Просвіт» на Волині [10, с. 134].

Проти репресивної політики воєводської адміністрації рішуче протестувала конференція представників повітових «Просвіт» Волині, що відбулася нелегально 9 липня 1928 року у Луцьку [1, с. 112]. У прийнятій на ній резолюції вказувалося: «Відповідні факти призупинення діяльності повітових «Просвіт» разом із багатьма їх сільськими філіями, як це мало місце у Дубні, Ковелі, Рівному, а також переслідування «Просвіт» у Кременці і Острозі є не лише діями незаконними, але й фактично унеможливають національно-культурний розвиток українського суспільства». Учасники конференції звернулись до польської влади з вимогою негайного відкликання рішення щодо закриття згаданих вище «Просвіт» і припинення репресій проти просвітянського руху на Волині [6, с. 225–226].

Проте, не дивлячись на численні протести української громадськості, польські владці ніяких корекцій в свою політику, щодо національних та громадських організацій не внесли. Волинські «Просвіти» змушені були припинити свою діяльність, а разом із ними було закрито українські школи при «Просвітах» та бібліотеки, припинили свою діяльність музичні та театральні-аматорські колективи.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що у міжвоєнний період волинські «Просвіти» стали головним осередком згуртування українського громадянства не лише у царині згуртування навколо національної ідеї, але й на основі національної культури та традицій. Зазнаючи утисків від польської влади, його члени прагнули відродити рідну мову, культуру, звичаї, не дозволити пропасти їм під польським гнітом. Розвиток театрального та музичного мистецтва на Волині були важливою справою «Просвіт». Ними було зроблено чимало для морального та естетичного розвитку українського громадянства, а особливо для виявлення народних талантів, якими так багата волинська земля.

Таким чином, саме мистецтво послужило рушійною силою для національно-визвольної ідеології та стало джерелом живлення для національної культури, гарантом її збереження й поширення.

Література:

1. Пісоцький А. Інтелекція Волині: погляд крізь призму часу. Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. 173 с.
2. Пригулок В. Роль Товариства «Просвіта» у розвитку музично-драматичного мистецтва на Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2018. Число 19. С. 104–108.
3. Степанюк С. Волинські пересувні театри в культурному житті Волині, Люблінщини і Полісся в 1928–1939 рр. *Spotkania polsko-ukraińskie. Język – Kultura – Literatura / pod redak. Haliny Pelcjewej*. Chełm : Instytut Nauk Humanistycznych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie, 2006. S. 319–329.
4. Степанюк С. Амааторські театральні колективи та сценічні постановки на території Волинського воєводства. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Іст. науки*. 2010. № 1. С. 70–77.
5. Стрільчук Л. Переслідування «Просвіти» польською владою на Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2018. Число 19. С. 82–87.
6. Стрільчук Л. Волинська «Просвіта» у міжвоєнний період: становлення, діяльність, заборона. *Товариство «Просвіта»: в обороні української ідентичності, духовності та культури (до 150-літнього ювілею). Інститут українонавства імені Івана Крип'якевича НАН України*. Львів : Логос, 2019. С. 210–226.
8. Тичина І. Волинська «Просвіта» і музично-драматичне мистецтво на Волині у міжвоєнний період. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник*. Луцьк : КП ІАЦ «Волин'єнегрософт», 2019. Вип. XV. С. 381–387.
9. Філіпович М. Луцька «Просвіта». 1918–1935 рр. : монографія. Луцьк : Вежа, 2007. 240 с.
10. Шиманський П. Музичне мистецтво Волині у 20–30-х рр. ХХ ст. *Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки*. 1997. Вип. 11 : Мистецтвознавство. С. 80–84.
11. Strilchuk L., Yarosh Y. The societies «Prosvita» of Volhynia voivodeship in confrontation with the Polish authorities (1921–1934). *East European Historical Bulletin / [chief editor Vasył Ilnytskyi]*. Drohobych : Publishing House «Helvetica», 2021. Issue 20. P. 127–135.